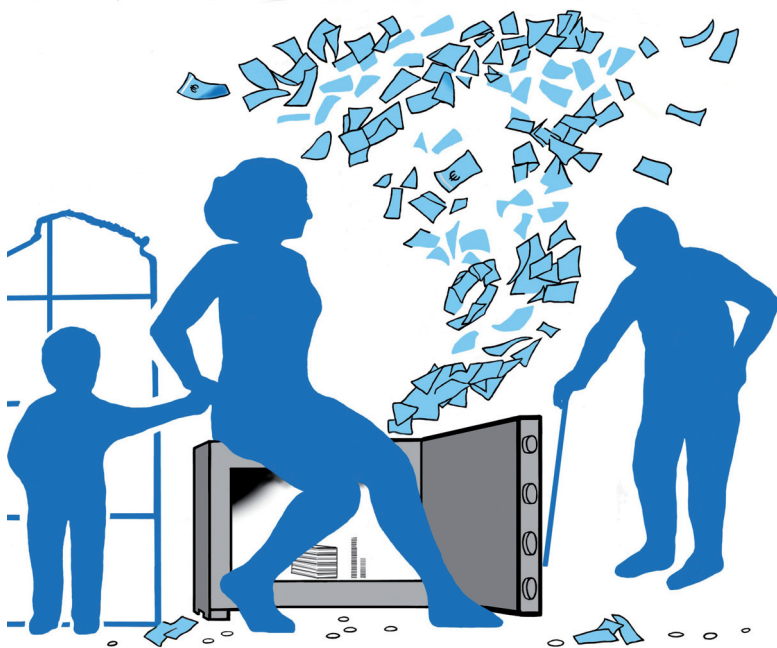

Anna Arnoldová

Sociální zabezpečení I

sociální zabezpečení v České republice
• lékařská posudková služba • pojistné
systémy sociálního zabezpečení

Anna Arnoldová

Sociální zabezpečení I

sociální zabezpečení v České republice
• lékařská posudková služba • pojistné
systémy sociálního zabezpečení

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **tretně stiháno**.*

PhDr. Anna Arnoldová

SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ I

Recenze:

JUDr. Jan Přib

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

© Grada Publishing, a.s., 2012

Cover Photo © allphoto, 2012

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 4799. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Jan Lomíček, Mgr. Zuzana Lomíčková

Sazba a zlom Jana Řeháková, DiS.

Počet stran 352

1. vydání, Praha 2012

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Názvy produktů, firem apod. použité v této knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

ISBN 978-80-247-3724-9

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8023-8 ve formátu PDF

ISBN 978-80-247-8024-5 ve formátu EPUB

Obsah

Seznam zkratek	7
1 Sociální zabezpečení v České republice	9
1.1 Organizace a řízení sociálního zabezpečení	12
1.2 Způsobilost k právním úkonům	22
2 Důležité pojmy v sociálním zabezpečení	31
3 Minimální příjem	41
3.1 Životní a existenční minimum	41
3.2 Minimální mzda	53
3.3 Problematika mladistvých zaměstnanců	61
4 Lékařská posudková služba	65
5 Pojistné systémy sociálního zabezpečení	81
5.1 Důchodové pojištění	81
5.1.1 Systém povinného důchodového pojištění	83
5.1.2 Dobrovolné důchodové pojištění	99
5.1.3 Druhy důchodů	103
5.1.4 Řízení ve věcech důchodového pojištění	130
5.1.5 Penzijní připojištění se státním příspěvkem v ČR ...	138
5.2 Nemocenské pojištění	145
5.2.1 Druhy dávek nemocenského pojištění	154
5.2.2 Dočasná pracovní neschopnost	172
5.2.3 Organizace a provádění nemocenského pojištění ...	183
5.2.4 Soukromé nemocenské pojištění	200
5.3 Veřejné zdravotní pojištění	203
5.3.1 Zdravotní služby v České republice	216
5.3.2 Systém zdravotního pojištění	223
5.3.3 Práva a povinnosti pojištěnců	239
5.3.4 Regulační poplatky ve zdravotnictví	262
5.3.5 Zdravotní služby a zdravotní péče	272
5.3.6 Specifické zdravotní služby	322

6 Seznam právních předpisů	337
Seznam použité literatury	341
Internetové zdroje	343
Rejstřík	345

Seznam zkratek

ADP	agentura domácí péče
ČLK	Česká lékařská komora
ČR	Česká republika
ČSK	Česká stomatologická komora
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
DNZS	dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav
DP	důchodové pojištění
DPN	dočasná pracovní neschopnost
DVZ	denní vyměřovací základ
EHS	Evropské hospodářské společenství
EM	existenční minimum
ES	Evropské společenství
EU	Evropská unie
FN	fakultní nemocnice
HIV	<i>human immunodeficiency virus</i>
IČO	identifikační číslo organizace
ILO	Mezinárodní organizace práce
KLP	kontrolní lékařská prohlídka
KPÚP	krajská pobočka Úřadu práce
LDN	léčebna dlouhodobě nemocných
LPS	lékařská posudková služba
LSPP	lékařská služba první pomoci
MF	ministerstvo financí
MKN	Mezinárodní klasifikace nemocí
MO	ministerstvo obrany
MOP	Mezinárodní organizace práce
MPSV	ministerstvo práce a sociálních věcí
MS	ministerstvo spravedlnosti
MSSZ	Městská správa sociálního zabezpečení v Brně
MŠMT	ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MZ	ministerstvo zdravotnictví
NH	národní hospodářství
NZIS	Národní zdravotnický informační systém
NKÚ	Nejvyšší kontrolní úřad

NP	nemocenské pojištění
ONP	orgán nemocenského pojištění
o. p. s.	obecně prospěšná společnost
OSSZ	Okresní správa sociálního zabezpečení
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
OÚORP	obecní úřad obce s rozšířenou působností
OZZ	osoba zdravotně znevýhodněná
PK MPSV	Posudková komise Ministerstva práce a sociálních věcí
PN	pracovní neschopnost
PPM	peněžitá pomoc v mateřství
PSSZ	Pražská správa sociálního zabezpečení
RE	Rada Evropy
SCBI	<i>Steering Commitee on Bioethics</i>
Sb.	Sbírka zákonů
Sb. m. s.	Sbírka zákonů mezinárodních smluv
SPZ	státní politika zaměstnanosti
SR	Slovenská republika
SSP	státní sociální podpora
SVČ	samostatná výdělečná činnost
SZO	Světová zdravotnická organizace
ÚP ČR	Úřad práce České republiky
USA	Spojené státy americké
ÚZIS	Ústav zdravotnických informací a statistiky
VZP	Všeobecná zdravotní pojišťovna
WHO	Světová zdravotnická organizace (<i>World Health Organization</i>)
ZZ	zdravotnické zařízení
ŽM	životní minimum

1 Sociální zabezpečení v České republice

Všeobecně mají sociální reformy, které jsou prosazovány v současné době v Evropě a jejichž prvky lze vysledovat i v procesu transformace sociální oblasti v naší republice, některé společné rysy:

- **výdaje na sociální účely** je potřeba snížit, a to ve všech státech Evropské unie (EU). Redukce těchto výdajů je však obtížná, protože krácení sociálních jistot je krajně nepopulárním opatřením, které odsuzují občané a reprezentace levicových stran;
- **pohled na otázku, co je a co není sociálně spravedlivé** – zásadou sociální politiky musí být adresnost; paušální poskytování sociálních dávek (např. příspěvky na nezaopatřené děti) je nespravedlivé a často vede k plýtvání omezenými zdroji;
- **trend k marketizaci a komercializaci služeb** – obligatorní systém pojištění (zdravotního a sociálního) musí být doplněn funkčním systémem dobrovolného (fakultativního) pojištění jednotlivců; občan musí být zodpovědný za svůj sociální standard, a proto by měl také sám pamatovat „na zadní kolečka“ nebo na obtížné životní situace.

Reforma sociálního systému byla v České republice (ČR) zahájena a opírá se dle V. Krebse o **tři vzájemně propojené oblasti (pilíře)**.

Prvním pilířem je systém sociálního pojištění, který řeší sociální situace, na něž je možné se dopředu připravit odkladem části finančních prostředků k řešení budoucí sociální situace; druhým pilířem je systém státní sociální podpory, který řeší sociální situace, jež stát obecně uzná za potřebné; třetím pilířem je systém sociální pomoci, který řeší situace sociální nebo hmotné nouze. Tyto pilíře mají základ ve třech rozdílných typech sociálních situací, které řeší.

První pilíř – sociální pojištění – řeší takové sociální situace, na které je možné se dopředu připravit, a to ve smyslu odkladu části finančních prostředků k řešení budoucí sociální situace. Jde např. o případy ztráty zaměstnání (pojištění v nezaměstnanosti, tj. příspěvek na státní politiku zaměstnanosti), ztrátu zdraví (zdravotní pojištění), krátkodobou ztrátu pracovní schopnosti (nemocenské pojištění), dlouhodobou ztrátu pracovní schopnosti (důchodové pojištění), ztrátu výdělečných schopností v důsledku pracovního úrazu nebo nemoci z povolání (úrazové pojištění). Jedná se jak o krátkodo-

bé sociální události (pracovní neschopnost, těhotenství a mateřství, ošetřování člena rodiny), které jsou řešeny nemocenským pojištěním, tak i o dlouhodobé sociální události (stáří, invalidita, ovdovění a osiření), řešené důchodovým pojištěním. Občan pojištěním odkládá část svých příjmů, část své spotřeby na budoucí nejistou sociální událost a chrání se tak před negativními důsledky těchto situací a současně vytváří fondy, které umožňují, aby byl zabezpečen v situacích, které by sám ze svých příjmů zajistit nemohl. Postupně se vytvářejí i správní orgány disponující s těmito fondy. Sociální pojištění je občanova jistota, stát k ní vytváří právní rámec a stanoví základní podmínky a limity.

Systém sociálního pojištění je navíc strukturován do třech úrovní. **První úroveň** systému je systém základní, který je povinný, definovaný státem a je státem také garantovaný. **Druhá úroveň** je založena na vztazích uvnitř sociálních skupin. Je založena na určité mezigenerační solidaritě. **Třetí úroveň** je pak založena na zcela individuálním přičinění a rozhodnutí každého občana. Prvky státní či kolektivní garance a solidarity zde neexistují vůbec nebo jsou potlačeny na minimum. Tento systém je založen většinou na komerčním principu, jakým je např. životní pojištění, stavební spoření, penzijní pojištění, nákup nemovitostí, akcií apod., a to eventuálně s určitou státní podporou.

První pilíř tzv. „pojistných systémů“ se týká všech obyvatel v ČR (tedy 100 %), neboť vždy patří do těchto systémů, i když si pojistné nehradí. Stát např. hradí pojistné na veřejné zdravotní pojištění za nezaopatřené děti, za příjemce dávek důchodového pojištění apod. I v systému důchodového pojištění má nárok na invalidní důchod pojištěnec, který do tohoto systému neodvedl žádné pojistné (tzv. invalidita z mládí).

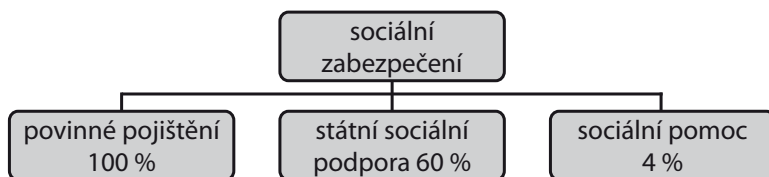
Druhý pilíř, státní sociální podpora (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, dále jen Z 117/95), řeší sociální situace, které stát obecně uznává za potřebné k řešení. Vesměs jde o takové situace, jako je mateřství, výchova dítěte v rodině, péče o zdravotně postiženou osobu v rodině, sociálně právní ochrana rodiny a dítěte, sociální prevence před patologickými jevy. Státní sociální podpora se tak stává nástrojem sociálního přerozdělení (zejména mezi bezdětnými a rodinami s dětmi, mezi občany s vyššími příjmy a občany s nižšími příjmy) a projevem so-

ciální solidarity. Věcně sjednocuje dávky obsažené dříve v různých systémech a vychází z ověření skutečné příjmové situace rodin s dětmi, přičemž platí zásada, že úroveň pomoci se bude růstem vlastních příjmů snižovat. Dávky státní sociální podpory jsou rozděleny na dvě skupiny, a to na dávky, které jsou podmíněny příjmem rodiny a hlavním kritériem pro jejich stanovení je životní minimum, druhou skupinu tvoří dávky, které jsou nezávislé na příjmu rodiny, např. rodičovský příspěvek, pohřebné. Pro poskytnutí jednotlivých dávek jsou stanoveny příjmové hranice. Základním kalkulačním prvkem je životní minimum, které umožňuje dohodnutým systémem koeficientů ohodnotit sociální důsledky různých státem akceptovaných sociálních situací v životě občana a rodiny a stanovit individuální výši podpory. Jde o systém nárokových dávek, poskytovaných jednotně na území celého státu a financovaných prostřednictvím státního rozpočtu, tedy nejširší sociální solidaritou, přes daně. Zatímco do platnosti Z 117/95 většinu těchto dávek vypláceli zaměstnavatelé, na jeho základě se vyplácení dávek soustředilo do jednoho centra, a to na orgány státní sociální podpory (Úřad práce ČR – pražské generální ředitelství, 14 krajských poboček a 423 kontaktních pracovišť). Týká se zhruba 60 % obyvatel.

Třetí pilíř, sociální pomoc, řeší situace sociální nebo hmotné nouze a týká se přibližně 4 % obyvatel. Za sociální nouzi se považuje taková situace, kdy se člověk o sebe nemůže nebo nedokáže postarat. Může to být bezmocnost, a to jak fyzická, tak duševní (alkoholismus, drogy) nebo jejich kombinace. Jde o to pomoci člověku vrátit se do stavu sociální suverenity. Za hmotnou nouzi se považuje ta situace, kdy člověk žije pod hranicí životního minima a nemůže si příjem zvýšit zejména vlastní prací. Toto je jediný systém, ve kterém se testuje příjmová a majetková situace občana, tedy kdy musí doložit, že je opravdu chudý. Tradičními součástmi činnosti jsou sociální dávky a sociální služby.

Finančně je třetí pilíř řešen jak ze zdrojů státního rozpočtu, tak z rozpočtu obcí, různých dobrovolných organizací a nadací. Organizační struktura je většinou protažena až na nejnížší článek správy, tzn. obce nebo města, ve spolupráci s různými nadacemi, sdruženími svépomocného nebo charitativního rázu, např. Armáda spásy, Diakonie, Charita a další církevní a občanské aktivity.¹

¹ KREBS, V. Sociální zabezpečení. *Sociální politika*, 1994, 20, 7-8, s. 1.

Obr. 1.1 *Struktura sociálního zabezpečení v České republice*

Kontrolní otázky

Mezi pojistné systémy sociálního zabezpečení patří:

1. **zdravotní pojištění, nemocenské pojištění a důchodové pojištění,**
2. státní sociální podpora,
3. sociální služby, sociální pomoc a zdravotní pojištění,
4. důchodové zabezpečení.

Státní sociální podpora řeší:

1. **sociální situace, které stát obecně podporuje a uznává za potřebné k řešení,**
2. situace, na které si občan odkládá část svých předků ve formě pojistného,
3. sociální situace hmotné nouze,
4. sociální situace související se zdravotním stavem.

Sociální pomoc a sociální služby řeší:

1. **třetí pilíř sociálního zabezpečení,**
2. druhý pilíř sociálního zabezpečení,
3. první pilíř sociálního zabezpečení,
4. všechny pojistné systémy.

1.1 Organizace a řízení sociálního zabezpečení

V zájmu přehledné orientace si zde vysvětlíme organizaci, řízení a působnost jednotlivých státních orgánů, které jsou zohledněny v jednotlivých právních předpisech a které se podílejí na filozofické a praktické činnosti sociální politiky v ČR.

Základními právními předpisy jsou:

- zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů; zákon upravuje organizační uspořádání sociálního zabezpečení, působnost ČSSZ, OSSZ a orgánů státní správy v sociálním zabezpečení a k výběru příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, úkoly občanů a organizací při provádění sociálního zabezpečení a řízení ve věcech důchodového pojištění, včetně řízení ve věcech pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (SPZ), státní sociální podpory (SSP), pomoci v hmotné nouzi a sociální péče,
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů.

„**Veřejnou správou** se rozumí výkon moci svěřené buďto státním orgánům, nebo orgánům územní samosprávy. Přitom výkon moci státními orgány se nazývá státní správa a výkon moci orgány územní samosprávy se dále rozděluje podle toho, zda tyto orgány vykonávají vlastní, tedy samostatnou působnost, anebo zda vykonávají působnost svěřenou jim státem, tzv. přenesenou působnost. Platí, že výkonem veřejné správy se rozumí jak výkon státní správy, tak výkon přenesené i samostatné působnosti.

Agendy sociálního zabezpečení jsou zajišťovány výkonem státní správy anebo v přenesené působnosti, oblast sociálních služeb je v samostatné působnosti obcí a krajů (jedná se o zajišťování a rozvoj sociálních služeb, řada kompetencí je však i v této oblasti výkonem přenesené působnosti).“²

² ČEVELA, R. a kol. *Příručka pro posudkovou službu úřadu práce*. Praha: MPSV 2006, s. 8.

K zajištění výkonu státní správy disponuje resort práce a sociálních věcí několika státními orgány. Ústředním orgánem státní správy je Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), které je především orgánem koncepčním, kontrolním a řídicím. Řídí činnost podřízených orgánů státní správy, kterými jsou Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ), jejímiž organizačními složkami jsou Okresní správa sociálního zabezpečení (OSSZ) a v Praze Pražská správa sociálního zabezpečení, a Úřad práce ČR. Přitom platí, že ČSSZ a OSSZ jsou orgány státní správy určené k výkonu sociálního pojištění (důchodového a nemocenského pojištění a od 1. 1. 2013 také úrazového pojištění). Úřad práce ČR a jeho krajské pobočky jsou orgány státní správy určené k výkonu agend zaměstnanosti. Do jeho kompetence bylo v roce 2004 svěřeno i rozhodování o dávkách státní sociální podpory.³ Od 1. 1. 2012 pak všechny dávky tzv. nepojistných systémů, tj. hmotné nouze, příspěvku na péči i dávky pro osoby se zdravotním postižením.

Jestliže zákon používá označení, že:

- nositelem určité kompetence je krajský nebo obecní úřad, je nutno tento obrat vykládat vždy tak, že jde o výkon přenesené kompetence;
- nositelem určité kompetence je kraj nebo obec, pak jde o výkon samostatné působnosti.⁴

Výkon samostatné působnosti zajišťuje každá obec a každý kraj. Stejně tak, stanoví-li zákon, že agenda je v kompetenci krajského úřadu nebo obecního úřadu, znamená to, že o daných otázkách může rozhodovat každý krajský úřad, resp. každý obecní úřad, pochopitelně ale v mezích své místní příslušnosti. Protože však obcí je v ČR více než 6000, zákon o obcích (č. 128/2000 Sb.) definuje zvláštní typy obcí, jimž potom zvláštní zákony svěřují výkon přenesené působnosti. Typově starší jsou pověřené obecní úřady, které existovaly již v době existence okresních úřadů. Obcí s pověřenými obecními úřady je téměř 400 (zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností, ve znění pozdějších předpisů).

³ ČEVELA, tamtéž, s. 8.

⁴ ČEVELA, tamtéž, s. 8.

Druhým zvláštním typem obcí, jimž je svěřován výkon přenesené působnosti, jsou obce s obecními úřady s rozšířenou působností. Tento zvláštní typ obcí vznikl v souvislosti se zrušením okresních úřadů, ovšem vzhledem k hustotě jejich rozmístění na území státu představuje síť zhruba třikrát hustší, než byla síť okresních úřadů (a než je síť OSSZ, které jsou zřízeny v územních obvodech okresů podle zákona č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, ve znění pozdějších předpisů), avšak přibližně poloviční ve srovnání s pověřenými obecními úřady.

Sociální zabezpečení podle § 2 Z 582/91 zahrnuje důchodové pojištění.

Orgány sociálního zabezpečení podle Z 582/91 jsou:

- a) ministerstvo práce a sociálních věcí,
- b) česká správa sociálního zabezpečení,
- c) okresní správy sociálního zabezpečení,
- d) ministerstvo vnitra,
- e) ministerstvo spravedlnosti,
- f) ministerstvo obrany.

Působnost obcí a obecních úřadů na úseku sociální péče

Obec organizuje a poskytuje sociální péči občanům ve stanoveném rozsahu. Za tím účelem ve spolupráci se státními orgány, občanskými sdruženími, církvemi, charitativními a jinými organizacemi a jednotlivci vyhledává občany, kteří potřebují sociální péči. Pokud poskytování služeb a dávek, které je třeba těmto občanům poskytnout, není v působnosti obce, upozorní na tyto občany OÚORP, popřípadě jim poskytnutí dávek a služeb zprostředkuje.

V rámci péče o těžce zdravotně postižené občany obec v samostatné působnosti napomáhá zapojení těžce zdravotně postižených občanů do kulturního a společenského života a podílí se na řešení otázek bydlení těžce zdravotně postižených občanů.

Ve věcech, ve kterých rozhoduje nebo činí opatření obec, se žádost podává obecnímu úřadu. V ostatních případech, ve kterých rozhoduje nebo činí opatření pověřený obecní úřad nebo OÚORP anebo krajský úřad, se žádost podává tomuto orgánu.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR mimo jiné:

- řídí a kontroluje výkon státní správy v sociálním zabezpečení,
- řídí ČSSZ,
- zajišťuje úkoly vyplývající z mezinárodních smluv v sociálním zabezpečení,
- zajišťuje úkoly související s dalším rozvojem sociálního zabezpečení.

Dále posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely přezkumného řízení soudního ve věcech důchodového pojištění a pro účely odvolacího řízení správního, pokud napadené rozhodnutí bylo vydáno na základě posudku OSSZ. Za tím účelem zřizuje jako své orgány posudkové komise.

Pro ČSSZ poskytuje potřebné údaje o době vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání a datu přiznání a výši podpory v nezaměstnanosti a podpory při rekvalifikaci a o pracovních úrazech a nemocích z povolání kvůli plnění úkolů vyplývajících pro ni v sociálním zabezpečení z práva Evropských společenství a z mezinárodních smluv o sociálním zabezpečení.

Ministr práce a sociálních věcí může odstraňovat tvrdosti, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení, a může pověřit správu sociálního zabezpečení, aby odstraňovaly tvrdosti v jednotlivých případech. V podstatě se jedná o situace, které neřeší sám zákon. Žadatel si podává písemnou žádost, ve které musí uvést rodné číslo, jméno, příjmení a svou adresu. Na toto řízení se nevztahují obecné předpisy o správním řízení.

Česká správa sociálního zabezpečení je největší a zcela výjimečnou finančně-správní institucí státní správy ČR. Spravuje věci více než 8,3 milionům pojištěnců, z toho jsou více než 2 miliony 819 tisíc důchodců. Vyplácí přes 3 miliony 446 tisíc důchodů a v průměru 220 tisíc dávek nemocenského pojištění měsíčně. Součástí ČSSZ je také lékařská posudková služba.

Česká správa sociálního zabezpečení:

- a) rozhoduje
 - o dávkách důchodového pojištění a zařizuje výplaty těchto dávek,
 - o povinnosti občana vrátit dávku důchodového pojištění poskytnutou neprávem nebo v nesprávné výši, pokud je o této dávce oprávněna rozhodovat,

- o povinnosti organizace nahradit neprávem vyplacené částky na dávce důchodového pojištění,
 - o odvoláních ve věcech, v nichž v prvním stupni rozhodla OSSZ,
 - o odstranění tvrdostí, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení, pokud jí bylo v jednotlivých případech svěřeno,
 - o převodech důchodových práv a zařizuje tyto převody;
- b) jedná před soudem v řízení o přezkoumání rozhodnutí ve věcech sociálního zabezpečení;
- c) plní úkoly při výplatě dávek sociálního zabezpečení do ciziny;
- d) řídí a kontroluje činnost OSSZ;
- e) zajišťuje plnění úkolů vyplývajících z práva ES a plnění úkolů vyplývajících z mezinárodních smluv v oblasti důchodového pojištění;
- f) zajišťuje vydávání tiskopisů;
- g) vede registr pojištěnců důchodového pojištění;
- h) vyrozumívá OSSZ o tom, že občan, který je dočasně práce neschopným, byl uznán invalidním na základě soudního řízení o žalobě;
- ch) zajišťuje podklady k posuzování zdravotního stavu v rozsahu vyplývajícím z přímo použitelných předpisů EU a z mezinárodních smluv;
- i) posuzuje zdravotní stav v rozsahu stanoveném tímto zákonem (§ 5 Z 582/91).

Okresní správy sociálního zabezpečení se zřizují pro obvody, které jsou shodné s územními obvody okresů. Na území hlavního města Prahy vykonává působnost OSSZ Pražská správa sociálního zabezpečení, v Brně Městská správa sociálního zabezpečení – MSSZ.

Ministerstvo práce a sociálních věcí poskytuje ČSSZ pro plnění úkolů vyplývajících pro ni v sociálním zabezpečení z práva Evropských společenství a z mezinárodních smluv potřebné údaje o době vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání a datu přiznání a výši podpory v nezaměstnanosti a podpory při rekvalifikaci a o pracovních úrazech a nemocech z povolání. Dále je MPSV oprávněno vyžadovat od České pojišťovny, a. s., Kooperativy, pojišťovny, a. s. a od Státního zdravotního ústavu údaje o pracovních úrazech a nemocech z povolání; ty jsou povinny této žádosti vyhovět a údaje bezplatně zaslat MPSV do 30 dnů od vyžádání.

Okresní správy sociálního zabezpečení podle § 6 Z 582/91 mimo jiné:

- **rozhodují**
 - ve sporných případech o vzniku a zániku důchodového pojištění,
 - ve sporu mezi občanem a jeho zaměstnavatelem o správnost zápisu v evidenčním listu,
 - o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ včetně záloh, o penále a o přírážce k pojistnému na sociální zabezpečení a o zřízení zástavního práva v případě dluhu na pojistném a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a na penále,
 - o odstranění tvrdostí, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení,
 - o pokutách za nesplnění povinností organizací a OSVČ v sociálním zabezpečení,
 - o době a rozsahu péče osoby pečující osobně o převážně nebo úplně bezmocnou osobu nebo částečně bezmocnou osobu starší 80 let, jde-li o dobu péče o bezmocné osoby po 31. prosinci 1995, do 31. prosince 2006,
 - o době a rozsahu péče osoby pečující osobně o osobu, která je podle zákona o sociálních službách závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), jde-li o dobu péče o tuto osobu po 31. prosinci 2006;
- **vedou** potřebnou statistiku a účetní evidenci předepsanou v sociálním zabezpečení, evidenci pro účely důchodového pojištění OSVČ a občanů dobrovolně účastných důchodového pojištění, kteří si platí pojistné na důchodové pojištění;
 - sepisují žádosti o dávky důchodového pojištění v případech stanovených tímto zákonem;
 - opatřují a předkládají ČSSZ na její žádost podklady pro rozhodnutí o dávkách důchodového pojištění a pro vymáhání neprávem vyplacených částek dávek důchodového pojištění;
 - poskytují občanům a zaměstnavatelům odbornou pomoc ve věcech sociálního zabezpečení;
 - kontrolují plnění povinností občanů a zaměstnavatelů v sociálním zabezpečení a plnění povinností plátců pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ;
 - posuzují zdravotní stav a pracovní schopnost občanů;

- vybírají pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na SPZ;
- vyzouvají písemně ošetřujícího lékaře o tom, že občan, který je dočasně práce neschopný, byl uznán invalidním na základě soudního řízení o žalobě;
- vydávají na žádost OSVČ potvrzení o výši měsíčního vyměřovacího základu pro stanovení záloh na pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na SPZ pro účely posouzení nároku na dávky státní sociální podpory;
- vymáhají pohledávky na dávkách důchodového pojištění; přitom jsou oprávněny provádět správní výkon rozhodnutí ve věcech důchodového pojištění;
- navrhují živnostenskému úřadu zrušení živnostenského oprávnění podnikateli z důvodu neplnění závazků podnikatele vůči státu.

Povinnost zachovávat mlčenlivost

Zaměstnanci orgánů sociálního zabezpečení jsou povinni zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, se kterými se seznámili při plnění úkolů orgánů sociálního zabezpečení nebo v přímé souvislosti s nimi, pokud se dále nestanoví jinak. Tato povinnost trvá i po skončení pracovního vztahu. Povinnosti zachovávat mlčenlivost mohou být zaměstnanci orgánů sociálního zabezpečení zproštěni pouze osobou nebo zaměstnavatelem, v jehož zájmu tuto povinnost mají, a to písemně s uvedením rozsahu a účelu.

Povinnost zachovávat mlčenlivost se však nevztahuje na údaje týkající se výše dluhu na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ, včetně výše dlužného penále, jde-li o plátce pojistného, u něhož byl nařízen soudní nebo správní výkon rozhodnutí ve věcech pojistného. Při porušení mlčenlivosti je možné udělit pokutu, o které rozhoduje OSSZ, která porušení povinnosti zjistila nebo se o něm dozvěděla.

Orgány sociálního zabezpečení jsou také povinny na žádost poskytnout mimo jiné:

- informace získané při výběru pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ jinému orgánu sociálního zabezpečení nebo soudu,
- pojišťovnam seznam plátců pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ a údaje o výši příjmů a výdajů jednotlivých OSVČ,

- krajským pobočkám úřadům práce údaje o vyměřovacím základu pro stanovení pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ jednotlivých OSVČ a občanů, kteří jsou poplatníky pojistného na důchodové pojištění a příspěvku na SPZ z důvodu výkonu zaměstnání v cizině,
- orgánům oprávněným ke kontrole činnosti orgánů sociálního zabezpečení informace potřebné k provádění této kontroly,
- Ministerstvu financí (MF) informace vyžádané při plnění povinností o boji proti legalizaci výnosů z trestné činnosti nebo o provádění mezinárodních sankcí za účelem udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, ochrany základních lidských práv a boje proti terorizmu,
- orgánům provádějícím SSP, krajským úřadům a MPSV údaje o druhu a výši jimi vyplácených dávek nemocenského a důchodového pojištění,
- Veřejnému ochránci práv informace, které si vyžádá v souvislosti s šetřením.

Česká správa sociálního zabezpečení je povinna na žádost fyzické nebo právnické osoby, která prokáže, že má vůči fyzické osobě podle pravomocného a vykonatelného rozhodnutí splatnou pohledávku, sdělit, zda tato osoba je poživitelem dávky důchodového pojištění a vyplácená dávka dosahuje výše podléhající výkonu rozhodnutí, a údaj o rodném čísle této jiné osoby.

Povinnost zachovávat mlčenlivost se nevztahuje na údaje týkající se výše dluhu na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na SPZ, včetně výše dlužného penále, jde-li o plátce pojistného, u něhož byl nařízen soudní nebo správní výkon rozhodnutí ve věcech pojistného.

Pověření zaměstnanci orgánů sociálního zabezpečení jsou oprávněni vstupovat do organizací a kontrolovat plnění povinností uložených předpisy o sociálním zabezpečení. Zaměstnavatelé jsou povinni poskytnout pověřeným zaměstnancům potřebnou součinnost. Pokud tak neučiní, může příslušná OSSZ uložit zaměstnavateli pokutu až do výše 20 000 Kč za každé jednotlivé nesplnění nebo porušení povinnosti.

Při plnění úkolů jsou pověřeni členové a zaměstnanci obcí oprávněni navštěvovat rodinu v bytě; mají též právo požadovat od všech zúčastněných organizací a občanů potřebné informace a vysvětlení.

Součinnost orgánů sociálního zabezpečení a zdravotnických zařízení

Zdravotnická zařízení jsou povinna pro orgány sociálního zabezpečení provést za úplaty vyšetření zdravotního stavu občanů v řízení o dávkách sociálního zabezpečení a pro účely odvolacího řízení správního, zapůjčovat lékařům orgánů sociálního zabezpečení potřebnou zdravotnickou dokumentaci a umožnit jim nahlížet do ní, vydávat výpisy z chorobopisů a podávat lékařské nálezy, posudky a zprávy o průběhu nemoci a potřebná hlášení a podklady, jichž je třeba k rozhodování v těchto řízeních a pro kontrolu posuzování dočasné pracovní neschopnosti, a to ve lhůtě stanovené tímto orgánem, a není-li určena, do 15 dnů od doručení výzvy. Za nesplnění nebo porušení této povinnosti může příslušná OSSZ uložit zdravotnickému zařízení pokutu až do výše 20 000 Kč a při opětovném nesplnění nebo porušení povinností, za jejichž nesplnění nebo porušení byla již pokuta uložena, pokutu až do výše 100 000 Kč.

Orgány sociálního zabezpečení jsou oprávněny v mezích své působnosti vyžadovat od státních orgánů, zdravotních pojišťoven, zdravotnických zařízení, jakož i zaměstnavatelů pomoc a bezplatná sdělení potřebná pro provádění sociálního zabezpečení a pro plnění úkolů vyplývajících pro orgány sociálního zabezpečení z práva Evropských společenství a z mezinárodních smluv. Ty jsou povinny v mezích své působnosti těmto žádostem vyhovět, a to do 30 dnů ode dne vyžádání; státní orgány a zdravotní pojišťovny mohou sdělení poskytovat v elektronické podobě způsobem umožňujícím dálkový přístup. Za nesplnění nebo porušení těchto povinností může příslušná OSSZ uložit zaměstnavateli pokutu až do výše 20 000 Kč za každé jednotlivé nesplnění nebo porušení povinností. V mezích své působnosti si vzájemně sdělují údaje potřebné k plnění úkolů vyplývajících pro ně v sociálním zabezpečení z práva Evropských společenství a mezinárodních smluv a k provádění sociálního zabezpečení, a to do 8 dnů ode dne vyžádání.

Kontrolní otázky

O dávkách důchodového pojištění rozhoduje:

1. **Česká správa sociálního zabezpečení a zařizuje výplaty těchto dávek,**

2. Česká správa sociálního zabezpečení a v některých případech úřady práce a zařizují výplaty těchto dávek,
3. okresní správy sociálního zabezpečení a zařizují výplaty těchto dávek,
4. orgány sociálního zabezpečení a zařizují výplaty těchto dávek.

Důchodové pojištění vojáků z povolání, příslušníků Policie ČR a příslušníků Vězeňské služby ČR provádí svými orgány:

1. **ministerstvo obrany, ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti,**
2. okresní správy sociálního zabezpečení,
3. Česká správa sociálního zabezpečení,
4. Úřad práce České republiky.

1.2 Způsobilst k právním úkonům

Základními právními předpisy jsou:

- zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zejména §§ 7–10 a 38 (Z 40/64),
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zejména §§ 186–191 (Z 99/63),
- zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, zejména § 6,
- zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zejména § 3.

Institut způsobilosti k právním úkonům podle občanského zákona byl v Českých zemích zaveden ve druhé polovině 19. století, ještě v dobách c. k. Rakousko-uherské monarchie. Poté byl zaveden novým občanským zákoníkem (č. 141/1950) a v podstatě nahrazuje pojem „svéprávnost“, který platil až do roku 1950. V současné době je upraven občanským zákoníkem a občanským soudním řádem a o způsobilosti k právním úkonům se zmiňuje i zákoník práce a zákon o důchodovém pojištění.

Jeho cílem byla především ochrana práv, zejména majetkových, osob stížených duševní poruchou. Posuzování způsobilosti k právním úkonům se týká osob zletilých, u nichž přichází v úvahu buď

zbavení, nebo omezení způsobilosti. Rozsah tohoto omezení stanoví soud, který vychází z ustanovení § 10 občanského zákoníku. Vlastní řízení probíhá podle občanského soudního řádu.

Institut zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům sleduje ochranu osob stížených duševní poruchou, zejména ochranu jejich majetkových práv, bohužel i určitou ochranu společnosti.

Způsobilost k právním úkonům je občanskoprávní pojem a nesouvisí s trestněprávním pojmem „příčetnost“. Příčetnost (a z toho plynoucí trestní odpovědnost) je posuzována v trestním řízení pro každý trestný čin bez ohledu na způsobilost k právním úkonům.

Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům – dříve svéprávnost) vzniká narozením a zaniká smrtí, popřípadě prohlášením za mrtvého. Tuto způsobilost má počaté dítě, narodí-li se živé. Má totiž právo dědit nebo pobírat sirotčí důchod. Smrtí tato způsobilost zanikne.

Způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti vzniká v plném rozsahu zletilostí, tj. dovršením osmnáctého roku. Dále mezi 16. a 18. rokem věku uzavřením manželství na základě povolení soudu (a neztrácí se zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné). Zletilostí vzniká právo přebírat výplatu sirotčího důchodu, přídávku na dítě apod. K doplnění ještě patří informace, že právní způsobilost k řízení o přiznání invalidního důchodu vzniká ukončením povinné školní docházky. Tato věková hranice je takto stanovena proto, aby žadatel o tuto dávku mohl činit již sám veškeré úkony, které s tímto řízením souvisí. Zákon o důchodovém pojištění při splnění všech podmínek připouští požádat o invalidní důchod již před dovršením 18. roku věku, kdy vzniká obecná způsobilost k právním úkonům. Přiznáním důchodu vzniká způsobilost k právním úkonům v oblasti důchodového pojištění. Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou přiměřené jejich rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. Za nezletilé osoby jednájí jejich zákonní zástupci.

Způsobilost fyzické osoby jako zaměstnance mít v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti, jakož i způsobilost vlastními právními úkony nabývat těchto práv a brát na sebe tyto povinnosti vzniká, pokud není v tomto zákoně dále stanoveno jinak, dnem, kdy fyzická osoba dosáhne 15 let věku; zaměstnavatel však s ní nesmí

sjednat jako den nástupu do práce den, který by předcházel dni, kdy tato fyzická osoba ukončí povinnou školní docházku. Zbavení nebo omezení způsobilosti zaměstnance k právním úkonům se řídí § 10 Z 40/64.

Při posuzování způsobilosti k právním úkonům se hodnotí ne přímo i složky rozpoznávací a ovládací se zaměřením na úkony občanskoprávní a také i nebezpečnosti posuzovaného pro společnost i pro sebe. V řízení o způsobilosti k právním úkonům jde vždy o hluboké a velmi citlivé zásahy do práv občana.

Zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům

Jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Pod duševní poruchou je třeba rozumět i přechodnou duševní poruchu – jednorázový stav opilosti či drogového opojení.

Jestliže fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí. Pro nadměrné požívání návykových látek tedy nelze osobu zbavit způsobilosti k právním úkonům, ale jen ji omezit. Soud zbavení nebo omezení způsobilosti změní nebo zruší, změní-li se nebo odpadnou-li důvody, které k nim vedly.

Řízení o způsobilosti k právním úkonům probíhá podle § 186 Z 99/63. Návrh na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům (zbavení, omezení nebo vrácení způsobilosti k právním úkonům) může podat manžel/ka, partner, jeho dítě nebo jiný člen rodiny. Je nutné podat písemný návrh, doložený lékařskou zprávou ošetřujícího lékaře. Návrh může podat též zdravotnické zařízení, které je v takovém případě účastníkem řízení. Nepodal-li návrh na zahájení řízení státní orgán nebo zdravotnické zařízení, může soud uložit navrhovateli, aby do přiměřené lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu osoby, o jejíž způsobilost k právním úkonům se jedná; není-li v této lhůtě lékařské vysvědčení předloženo, soud řízení zastaví. Vyšetřovaný je oprávněn dát se jako účastník zastupovat v řízení zástupcem, jehož si zvolí; o tom a o svých dalších procesních právech a povinnostech musí být vyšetřovaný poučen.

Nezvolí-li si vyšetřovaný zástupce, ustanoví mu předseda senátu opatrovníka pro řízení z řad advokátů. Návrh na vrácení způsobilosti k právním úkonům může podat i ten, kdo byl zbaven způsobilosti k právním úkonům. Od výsledku vyšetřovaného může soud upustit, nelze-li tento výsledek provést vůbec nebo bez újmy pro zdravotní stav vyšetřovaného. Pokud vyšetřovaný sám požádá, aby byl vyslechnut, soud ho vyslechne.

O zdravotním stavu vyšetřovaného vyslechne soud vždy znalec (ten musí vypracovat soudně znalecký posudek), většinou z oboru psychiatrie. Nestačí tedy jen zpráva-posudek ošetřujícího lékaře. Soud si musí ověřit, že veškeré údaje o zdravotním stavu jsou pravdivé. Znalecké posouzení provádí jeden znalec a posudek je jedním z podkladů (důkazů) pro rozhodnutí soudu. Na návrh znalce může soud nařít, aby vyšetřovaný byl po dobu nejvýše šesti týdnů vyšetřován ve zdravotnickém zařízení, jestliže je to nezbytně třeba k vyšetření zdravotního stavu. Znalci se však nesmějí vyjadřovat k právním otázkám, které jsou v kompetenci soudu, proto soudy dnes požadují ve znaleckém posudku posoudit a zodpovědět obvykle otázky tohoto typu:

- zda posuzovaný trpí duševní poruchou, a pokud ano, o jakou poruchu se jedná a zda je přechodná, nebo trvalá;
- zda případná porucha ovlivňuje jednání vyšetřovaného tak, že není schopen samostatně jednat, nebo zda je jednání ovlivněno jen v určitých oblastech lidského konání – pokud ano, v jakých oblastech a v jakém rozsahu;
- zda je vyšetřovaný schopen účastnit se soudního jednání, pochopit jeho význam a smysl, zda je vhodné vyšetřovanému doručovat rozsudek a zda je schopen pochopit jeho význam.

Soud tak může rozhodnout, že upustí od doručení rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, jestliže podle závěrů znaleckého posudku adresát není s to význam rozhodnutí pochopit.

Náklady řízení platí stát, ale neplatí náklady právního zastoupení, s výjimkou případů uvedených v § 30 odst. 2 Z 99/63 (tj. vyžaduje-li to ochrana zájmů účastníka nebo jde-li o ustanovení zástupce pro řízení, v němž je povinné zastoupení advokátem nebo notářem, ustanoví mu předseda senátu zástupce z řad advokátů). Vydaný rozsudek soud zruší, jestliže se později ukáže, že pro zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebyly dány podmínky.

Tomu, kdo byl zbaven nebo omezen ve způsobilosti k právním úkonům, ustanoví soud k ochraně jeho práv a zájmů opatrovníka. Tím má být především příbuzný občana nebo jiná vhodná osoba. Nemá-li občan příbuzného nebo není-li vhodné ustanovit jako opatrovníka příbuzného, ustanoví soud opatrovníka veřejného (např. z Centra sociální a ošetrovatelské pomoci, obecního úřadu). Opatrovník pak před soudem skládá slib opatrovníka.

Osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům se v občanském průkazu vyznačí jméno opatrovníka a jeho adresa. Výrok, kterým je občan zbaven způsobilosti k právním úkonům, znamená absolutní nedostatek způsobilosti k právním úkonům ve smyslu § 8 Z 40/64.

Právní důsledky

Osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům:

- nemůže v podstatě činit žádné právní úkony; ty za ni činí opatrovník;
- nemá aktivní ani pasivní volební právo, rodičovská práva, nemůže držet zbraň a nosit střelivo;
- nemá oprávnění k řízení motorového vozidla;
- nemůže být osvojitelem;
- může být se souhlasem opatrovníka umístěna v ústavu sociální péče nebo v lůžkovém zdravotnickém zařízení;
- může bez souhlasu opatrovníka sama žádat soud o přezkoumání způsobilosti k právním úkonům.

Osobám **omezeným** ve způsobilosti k právním úkonům se rozsah tohoto omezení v občanském průkazu vyznačí.

V případě **omezení způsobilosti k právním úkonům** je určení rozsahu tohoto omezení možné trojím způsobem:

- negativním výčtem, tj. taxativním vymezením úkonů, k nimž občan není způsobilý (v praxi více využíván);
- pozitivním výčtem, tj. taxativním uvedením úkonů, k nimž je způsobilý;
- kombinovaným výčtem, tj. kombinací obou předchozích způsobů.

Osoba omezená ve způsobilosti k právním úkonům:

- není způsobilá k těm občanskoprávním úkonům, jež jsou taxativně vymezeny v rozsudku soudu;

- má omezení v oblasti majetkoprávní a pracovněprávní;
- nekoná právní úkony, k nimž není způsobilá, ty za ni činí opatrovník;
- nemá ani další práva uvedená výše;
- nemůže však být bez souhlasu opatrovníka umístěna v zařízeních sociální péče nebo v lůžkovém zdravotnickém zařízení.

V oblasti občanskoprávních a pracovněprávních vztahů se jedná o tyto vztahy:

1. **Oblast občanskoprávních, především majetkových vztahů** se týká nejen nakládání s majetkem, penězi, předměty osobního nebo soukromého vlastnictví, ale i majetkových práv, příp. práv majících majetkovou povahu (autorské právo, zlepšovací návrhy). Výrok soudu pak kupř. zní: „občan není způsobilý nakládat majetkem, jehož cena nebo hodnota přesahuje 500 Kč“.
2. **Oblast pracovněprávních vztahů** podle § 6 Z 262/06. Zde se jedná o jinou způsobilost než v Z 40/64. „Způsobilost fyzické osoby mít v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti a způsobilost vlastními právními úkony nabývat těchto práv a brát na sebe tyto povinnosti vzniká, pokud není dále stanoveno jinak, dnem, kdy fyzická osoba dosáhne 15 let věku.“

Soud musí určit rozsah **omezení** i pro oblast pracovněprávních vztahů, pokud jsou pro to v konkrétních případech podmínky, jinak by občan zůstal pro tuto oblast ve způsobilosti k právním úkonům neomezen, na rozdíl od **zbavení způsobilosti** k právním úkonům, které se vždy týkají oblasti občanskoprávní i pracovněprávní.

Při omezení se musí jednat nejen o nezpůsobilost k uzavírání pracovních smluv, ale i ke všem ostatním pracovněprávním úkonům – uzavření dohody o hmotné odpovědnosti, dohody o pracovní činnosti apod.

Duševní poruchy nejčastěji vedoucí k zbavení způsobilosti k právním úkonům

Jedná se zejména o dlouhodobé duševní poruchy a chorobné duševní stavy:

- schizofrenie (F 20), trvalé duševní poruchy s bludy (F 22), schizoaktivní poruchy s těžším postprocesuálním defektem osobnosti nebo s těžší postprocesuální psychopatizací (F 25);

- progresivní paralýza;
- pokročilé demence atrofické (F 00), vaskulární (F 01) či sekundární;
- mentální retardace středně těžké (F 71) a těžké (F 72);
- chronická stadia závislosti na alkoholu a lécích s pokročilou deprivací osobnosti (F 10–19).

Duševní poruchy nejčastěji vedoucí k omezení způsobilosti k právním úkonům

Jedná se převážně o duševní poruchy, jež postihují jen některé složky osobnosti a jednání nemocného, které ovlivňují zejména jeho způsobilost nakládat s jeho majetkem i příjmem:

- lehká mentální retardace (F 70);
- závislost na alkoholu či drogách (F 10, F 11–19);
- výjimečně paranoia (F 22), kdy zejména kverulační aktivity v pracovněprávní oblasti ztěžují možnost obživy vlastní či obživy rodiny;
- někdy počínající demence, Alzheimerova choroba.

Kontrolní otázky

Osoba omezená ve způsobilosti k právním úkonům např.:

1. **nemůže být umístěna v zařízení sociální péče nebo v lůžkovém zdravotnickém zařízení bez jejího souhlasu,**
2. může bez jejího souhlasu být umístěna v zařízení sociální péče nebo v lůžkovém zdravotnickém zařízení,
3. nemůže být umístěna v zařízení sociální péče bez jeho souhlasu,
4. nemůže být umístěna ve zdravotnickém zařízení bez jejího souhlasu.

Při zbavení způsobilosti k právním úkonům se jedná vždy o oblasti:

1. **pracovněprávní i občanskoprávní,**
2. pracovněprávní,
3. občanskoprávní,
4. majetkových práv.

Tomu, kdo byl zbaven nebo omezen ve způsobilosti k právním úkonům, ustanoví soud k ochraně jeho práv a zájmů:

1. **opatrovníka,**
2. kmotra,
3. osobního asistenta,
4. sociálního pracovníka.

2 Důležité pojmy v sociálním zabezpečení

Následující kapitola popisuje důležité pojmy, které se vyskytují v celém sociálním zabezpečení a je dobré je blíže vysvětlit.

Dítě – dítětem se pro účely důchodového pojištění rozumí dítě vlastní nebo osvojené, dále dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu nebo na základě dohody rodičů schválené soudem, dítě manžela, nemá-li druhý z rodičů rodičovskou zodpovědnost, a dítě manžela, zemřel-li druhý rodič dítěte nebo není-li znám; dítě, jež bylo převzato do péče na základě předběžného opatření vydaného v rámci řízení o svěřeni dítěte do výchovy (§ 20 Z 155/95). Dále dítě svěřené do předadopční a předpěstounské péče.

Dítě nezaopatřené – za nezaopatřené dítě se pro účely důchodového pojištění a státní sociální podpory považuje dítě do skončení povinné školní docházky a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže:

- a) se soustavně připravuje na budoucí povolání,
- b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc či úraz, nebo
- c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopeno vykonávat výdělečnou činnost.

Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené dítě také dítě, které je vedeno v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci. Za nezaopatřené dítě se nepovažuje dítě, které je poživitelem invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně (§ 20 Z 155/95, § 11 Z 117/95).

Dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav – v rámci **důchodového pojištění** se za dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav (DNZS) považuje zdravotní stav, který omezuje tělesné, smyslové nebo duševní schopnosti pojištěnce významně pro jeho pracovní schopnost, pokud tento zdravotní stav trvá déle než 1 rok nebo podle poznatků lékařské vědy lze předpokládat, že bude trvat déle než 1 rok (§ 26 Z 155/95).

Za dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav pro účely **zaměstnanosti** se považuje nepříznivý stav, který podle poznatků lékařské vědy má trvat déle než jeden rok a podstatně omezuje psychické, fyzické nebo smyslové schopnosti, a tím i schopnost pracovního uplatnění (§ 67 Z 435/04).

Dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav pro účely **sociálních služeb** je nepříznivý zdravotní stav, který podle poznatků lékařské vědy trvá nebo má trvat déle než jeden rok a který omezuje funkční schopnosti nutné pro zvládnání základních životních potřeb (§ 3 Z 108/06).

Dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav dítěte – se posuzuje pro účely stanovení nezaopatřenosti dítěte. Nezaopatřené dítě je vymezeno jednak Z 117/95, jednak Z 155/95. Pokud jde o ustanovení, tedy o to, zda se dítě soustavně připravuje na budoucí povolání a zda se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost **pro nemoc nebo úraz**, jde o skutečnosti, které zjišťuje dávkový orgán, aniž využívá posouzení zdravotního stavu dítěte lékařskou posudkovou službou. Úrazem a nemocí jsou v těchto případech míněny takové poruchy zdravotního stavu, které nemají charakter dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, jsou to tedy poruchy, které trvají méně než 1 rok.

Skutečnost, zda jde o dítě, které z důvodu DNZS je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost, může posoudit pouze lékařská posudková služba. Posuzující vyhodnotí, zda jde o dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, tj. zda zdravotní postižení trvá nebo má trvat podle poznatků lékařské vědy déle než 1 rok, a dále vyhodnotí, zda dítě je nebo není schopno z důvodu svého dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu vykonávat výdělečnou činnost. Schopnost výkonu soustavné výdělečné činnosti nemá pevně stanovená posudková kritéria, posuzuje se však obdobně jako invalidita (§ 11 Z 117/95).

Náhradní doba – je doba, která se pro důchodové nároky hodnotí v rozsahu, který je stanoven právním předpisem, stejně jako doba pojištění. Základními podmínkami pro zhodnocení je její získání na území ČR (s výjimkou péče o dítě) a doba trvání pojištění alespoň jeden rok (§ 12 a 13 Z 155/95).

Konkrétně se jedná o:

- osoby, které se soustavně připravují na budoucí povolání studiem na střední nebo vyšší odborné škole nebo vysoké škole v ČR, a to po dobu prvních šesti let tohoto studia po dosažení věku 18 let v období před rokem 2010;
- osoby vedené v evidenci Úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání po dobu, po kterou jim náleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci, a v rozsahu nejvýše tří let ve věku nad 55 let též po dobu, po kterou jim tato podpora v nezaměstnanosti/rekvalifikaci nenáleží, s tím, že tato doba tří let se zjišťuje zpětně ode dne vzniku nároku na důchod; doba, po kterou podpora v nezaměstnanosti/rekvalifikaci nenáležela před dosažením věku 55 let, se do ní započítává v rozsahu nejvýše 1 roku;
- osoby se zdravotním postižením zařazené v teoretické a praktické přípravě pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost;
- osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách ČR, pokud nejde o vojáky z povolání a vojáky v další službě, osoby konající civilní službu (do konce roku 2004);
- osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let;
- osoby pečující osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost), ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), pokud spolu žijí v domácnosti; podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde-li o blízkou osobu;
- poživatelé invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně z českého pojištění, a to do dosažení věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod;
- osoby po skončení výdělečné činnosti, která zakládala jejich účast na nemocenském pojištění (NP), po dobu trvání dočasné pracovní neschopnosti (DPN), kterou si nepřivodily úmyslně, pokud vznikla v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě, po dobu nařízené karantény v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě, po dobu trvání podpůrní doby u ošetřovného a u peněžité pomoci v mateřství v období před porodem.

Odstranění tvrdosti zákona – možnost odstranění tvrdosti zákona je upravena v § 4 zákona č. 582/1991 Sb., kde je uvedeno, že ministr práce a sociálních věcí i OSSZ (na základě pověření) mohou

odstraňovat tvrdosti, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení. Tvrdost předpisů o sociálním zabezpečení lze odstranit na základě písemné a odůvodněné žádosti občana, v jehož prospěch má být tvrdost odstraněna. Na řízení o žádosti o odstranění tvrdosti se však nevztahují obecné předpisy o správním řízení. Institut odstranění tvrdosti zákona je zakotven i v jiných oblastech veřejného práva, především v právu finančním, ve zdravotním pojištění (např. u stanoveného penále, pokut nebo přírážky k pojistnému).

Osamělý rodič – za osamělého rodiče se považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem nebo v registrovaném partnerství (§ 40 Z 187/06).

Osoba blízká – za osoby blízké se pro účely důchodového pojištění považují manželé, příbuzní v přímé řadě, děti, sourozenci, zeť, snacha a manžel rodiče, a to kteréhokoli z manželů (§ 24 Z 155/95).

Osoba samostatně výdělečně činná – za OSVČ se pro účely pojištění považuje osoba, která ukončila povinnou školní docházku a dosáhla věku aspoň 15 let a:

- a) vykonává samostatnou výdělečnou činnost (SVČ) nebo
- b) spolupracuje při výkonu SVČ, pokud podle zákona o daních z příjmů lze na ni rozdělovat příjmy dosažené výkonem této činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.

Osoba samostatně výdělečně činná (OSVČ) je účastna pojištění jen jednou, i když vykonává několik činností, popřípadě spolupracuje při výkonu několika těchto činností. Zároveň je v kalendářním roce účastna důchodového pojištění vždy po dobu, po kterou vykonávala **hlavní samostatnou výdělečnou činnost** (§ 9 a 10 Z 155/95).

Pokud chce osoba podnikat **živnostensky**, je nutné mít živnostenské oprávnění. Získat ho může každý, kdo je starší 18 let, způsobilý k právním úkonům a bezúhonný (bezúhonnost si referent živnostenského úřadu skrze výpis z rejstříku trestů zajistí sám). Živností je soustavná činnost provozovaná samostatně, vlastním jménem, na vlastní odpovědnost, za účelem dosažení zisku a za podmínek stanovených zákonem. Živnosti jsou ohlašovací, které při splnění stanovených podmínek smějí být provozovány na základě ohlášení (živnosti řemeslné – je-li podmínkou provozování živnosti odborná způsobilost,

vázané – je-li podmínkou provozování živnosti odborná způsobilost, volné – není jako podmínka provozování živnosti odborná způsobilost stanovena), a koncesované, které smějí být provozovány na základě koncese (zde se vyžaduje odborná a jiná zvláštní způsobilost, např. výroba lihu, provozování cestovní kanceláře apod.).

Živnostenské oprávnění lze získat na jakémkoli obecním živnostenském úřadu. K registraci je nutné předložit platný občanský průkaz a 1000 Kč na zaplacení správního poplatku.

Živnostenský úřad pak vydá výpis z živnostenského rejstříku (klasický živnostenský list se již nevydává). Další povinností je registrace na finančním úřadě podle místa trvalého bydliště, na příslušné správě sociálního zabezpečení (vzniká povinnost platit zálohy na důchodové pojištění, které činí v případě výkonu hlavní SVČ v roce 2011 částku 1807 Kč; nemocenské je sice dobrovolné, ale v případě nepřihlášení se není nárok na žádnou dávku, tedy na nemocenské a peněžitou pomoc v mateřství) a na své zdravotní pojišťovně. V rámci usnadnění lze na obecním živnostenském úřadu využít služeb tzv. centrálního registračního místa. Přes něj se lze zaregistrovat na finančním úřadě, správě sociálního zabezpečení i na zdravotní pojišťovně.

Podpůrčí doba – obecně je doba, po kterou se pobírají jednotlivé dávky sociálního zabezpečení.

Povinná školní docházka – za povinnou školní docházku se pro účely důchodového pojištění považuje též:

1. pokračování žáků, kteří po splnění povinné školní docházky nezískali základní vzdělání, v základním vzdělávání, desátý ročník základního vzdělávání v základní škole speciální, pokračování žáků se zdravotním postižením v základním vzdělávání a kurz pro získání základního vzdělání organizovaný základní nebo střední školou ve formě denní výuky, který navštěvují osoby mladší 26 let, které nezískaly základní vzdělání;
2. období školních prázdnin bezprostředně navazujících na ukončení období školního vyučování školního roku, v němž dítě dovrší poslední rok povinné školní docházky, pokud dítě po celý kalendářní měsíc nevykonává výdělečnou činnost ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, nestalo-li se studentem střední školy (§ 20 Z 155/95).